

УДК 37.013.2

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТИ

Коваленко О.П.

Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету

У статті проаналізовано понятійно-термінологічний апарат компетентісної освіти. Уточнено розуміння і сутність понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність». Охарактеризовано загальні риси та структурні компоненти основних понять. Викладено власні погляди на визначення компетентісної освіти під час професійної підготовки фахівців авіаційної галузі та перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: компетентісна освіта, компетенція, компетентність, професійна компетентність, фахівець.

Постановка проблеми. В компетентісній освітній парадигмі найчастіше оперують такими поняттями і термінами як «компетенція», «компетентність», «компетентний», «компетентності майбутнього фахівця», «ключові компетентності», «професійна компетентність» тощо. Міжнародна спільнота досі не має чітких визначень сутності цих термінів та одностайного підходу до їх розуміння. Тому завданням сучасної компетентісної освіти є приведення у відповідність змісту професійної освіти і потреб ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняттєві інтерпретації терміну «компетенція» та «компетентність» зібрані у великому тлумачному словнику, національному освітньому глосарії, енциклопедії освіти, словнику термінів і понять з педагогіки вищої школи; наукових працях О. Овчарук, О. Дубасенюк, В. Бикова, О. Спіріна, Н. Мойсеюк, О. Локшини, М. Лайла, Н. Ничкало, В. Байденко; тематичних статтях І. Федорової, М. Житник, В. Луначека, Ю. Бойчук, В. Клименко, В. Пилипчука, Г. Селевко, О. Ситника, А. Урбановича, В. Бондар, А. Хуторського, С. Шишова, Г. Малик, І. Галяміна, Ю. Фролова, М. Ільязової, Н. Селезньової, А. Вербицького, В. Ягупова, С. Горобця, Г. Данилової, С. Дорофей, Л. Скорич, І. Зимньої, Е. Іванова, В. Ісаєва, С. Куликов-

ського, Т. Лаврухіної, О. Лебедева, Т. Морозової, Н. Сирятова, Ю. Татур, О. Пометун, М. Холодної, В. Лозової та ін.

Категорійний аналіз поняття «професійна компетентність» проведений О. Антоною, Л. Маслак, А. Марковою, А. Адольфом, В. Весніним, Р. Гуріною, М. Вачевським, В. Кричевським, В. Слатьоніним, О. Вознюк, В. Присакар, І. Саух, Е. Садоном, Н. Степанець, В. Слабко, С. Сисоевою, І. Секрет, А. Бусигіною, Г. Чередніченко, І. Гришиною, Е. Бондаревою, О. Неловкіною-Берналь, Н. Фроловою, Б. Гершунським, О. Євсюковим, Д. Чернілевським, І. П'янковською, С. Белоліпецькою та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо вирішеною залишається проблема компетентісної освіти під час професійної підготовки фахівців авіаційної галузі.

Мета статті. Проведення аналізу понятійно-термінологічного апарату компетентісної освіти, уточненню розуміння і сутності понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», характеристики їх загальних рис та структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу. У латинській мові від дієслова *competere* (спільно досягати, добиватися; відповідати чомусь, підходити) утворе-

ний дієприкметник *competens* (відповідний; той, що добився; той, що підходить). Їх смислове поле описує як внутрішні характеристики індивідуума, так і його відповідність заданим ззовні умовам. Англійські терміни *competencies* (множина від *competency*) та *competence* перекладаються як компетенції та компетентність [6]. Сучасний тлумачний словник за редакцією В. Бусела [4] визначає: компетентний – той, який має достатні знання в певній галузі, добре обізнаний, тямущий; ґрунтується на знанні, кваліфікований; має певні повноваження, повноправний, повновладний; бути компетентним – вміти мобілізувати в даній ситуації здобуті знання і досвід.

Вважаємо доцільним надати власне визначення поняття «компетенція» – це базовий комплекс якостей особистості, необхідний для конкретної професійної діяльності.

І. П'янківська [13] проаналізувала і дала узагальнені короткі положення цього поняття у педагогічному аспекті, з якими ми повністю погоджуємось. Суттєвими ознаками «компетенції» є: загальна здатність до професійної діяльності; сукупність особистісних якостей, необхідних для продуктивної діяльності; готовність виконувати практичні завдання; підготовленість випускника до реалізації практичних цілей у процесі предметної діяльності.

В. Байденко [3] вважає, що компетенції виступають як: характеристика здібностей особистості реалізовувати свої пізнання і досвід в успішній діяльності з високим ступенем саморегулювання, самооцінки, швидкої, гнучкої й адаптивної реакції на динаміку обставин і середовища; одна з відмітних особливостей кваліфікацій (ступенів, рівнів); відповідність кваліфікаційним вимогам з урахуванням регіональних потреб і запитів на ринку праці; вміння виконувати особливі види діяльності і робіт у залежності від поставлених завдань, проблемних ситуацій тощо.

У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО [1] з освіти окреслені чотири основні компетенції: навчитися пізнавати, навчитися працювати, навчитися жити разом, навчитися саморозвитку, що дозволяє вирішувати різні життєві проблеми.

А. Хуторський [16] вказує, що освітня компетенція – це сукупність смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності студента по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, що є необхідними для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності. Він пропонує трьохрівневу ієрархію ключових, загальнопредметних, предметних компетенцій.

С. Дорофей і Л. Скорич [8] наголошують, що підготовка фахівця повинна забезпечувати формування академічних, соціально-особистісних, професійних компетенцій. Нам імпонує ця думка, адже для майбутніх фахівців авіаційної галузі важливим є набуття «всебічних компетенцій», що включають в себе всі вище перераховані компетенції.

Важливе значення, на думку Г. Малік [12] мають поняття, які характеризують компоненти компетенції, зокрема: когнітивний – знання; операційний / діяльнісний / процесуальний – уміння, навички; особистісний – цінності, мотиви, професійно значущі якості, Я-концепції.

В Україні сучасна парадигма освіти ставить у центр освітньої діяльності формування компетентної особистості, результатом якої є готовність та здатність людини реалізувати свої знання і досвід у проблемних ситуаціях. С. Куликовський [10] спирається на думку експертів Ради Європи, що компетентності передбачають спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні і соціальні потреби; формують комплекс ставлень, цінностей, знань та навичок. Кожна галузь освіти формує своє коло компетентностей, які є метою та результатом навчання молоді в Україні.

На думку О. Дубасенюк [14], міжнародна спільнота вважає, що компетентність – це інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції, або ж спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання і які дозволяють людині визначати і розв'язувати, незалежно від ситуації, проблеми, характерні для певної сфери діяльності.

Згідно думки вітчизняних науковців, компетентність вміщує в себе «...не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації» [7].

Вважаємо доцільним надати власне визначення поняття «компетентність» – це комплекс індивідуальних компетенцій особистості, необхідний для якісного успішного виконання професійних обов'язків.

На нашу думку, І. П'янківська [13] влучно виокремила суттєві ознаки поняття «компетентність»: здатність приймати рішення; особистісні якості до забезпечення необхідного результату на робочому місці; сукупність індивідуальних здатностей, необхідних для виконання професійних обов'язків; володіння людиною відповідною компетенцією та ставлення до предмету діяльності; інтегральну якість особистості, що проявляється у здатності та готовності до діяльності.

Нам імпонує класифікація В. Ягупова [17], який виокремив наступні характеристики компетентності:

- багатогранність, тобто існують багато її видів, які характеризують якісний аспект опанування особою певним видом діяльності як її суб'єктом;

- багатокomпонентність, тобто будь-яка компетентність складається з певної кількості компонентів, без яких особа не може актуалізуватися в діяльності як її суб'єкт;

- багатомірність, тобто для діагностування її сформованості та розвиненості необхідно чітко виокремити конкретні критерії оцінювання;

- надпредметність і міждисциплінарність, тобто вона демонструє інтегральний результат опанування особою навчальною програмою за певною професією і конкретним фахом, а не тільки певною навчальною дисципліною;

- різнофункціональність, тобто компетентність дає можливість особі реалізувати багато

функцій, у тому числі інтегральних у процесі діяльності.

– суб'єктність, тобто компетентність завжди конкретна, оскільки стосується конкретного суб'єкта діяльності та його професіоналізму, майстерності та індивідуального досвіду діяльності.

Як свідчать результати здійсненого Г. Малик [12] порівняльного термінологічного аналізу, «компетентність» і «компетенція» мають низку спільних ознак, а саме: описують інтегративну якість суб'єкта, що включає когнітивні, діяльнісні та мотиваційно-ціннісні аспекти; характеризуються особистісною, соціальною і професійною зорієнтованістю; є результатами навчання, наслідком саморозвитку індивіда; стосуються визначеного кола об'єктів реальної дійсності; відзначаються поліфункціональністю семантичної і поведінкової складових, мобільністю знань, гнучкістю методу, критичністю мислення; передбачають формування особистісної бази самоорганізованих і селективних знань, які генерують нові неалгоритмізовані знання; виявляють свої сутнісні ознаки в суб'єктивно новій нестандартній діяльності; мають особистісно-діяльнісний характер: формуються і доводяться через реальне демонстрування певної дії у відповідних контекстах; передбачають раціональне використання часу особистості: демонструють, що здатна зробити людина на певному відрізку часу; засвідчують, що її носій витратив певну частину часу на вправління у відповідній сфері діяльності; є системними утвореннями, яким притаманна цілісність, структурованість, інтегрованість елементів, ієрархічність, стійкість, керованість аналізу.

Ми погоджуємось з думкою дослідниці Г. Малик [12], яка не дивлячись на різноплановість презентації ученими сутності понять «компетенція» і «компетентність» зазначає, що:

– компетенція є первинною статичною категорією, яка задає зміст освіти й описує вимоги до результату навчальної діяльності (одиночної здатності людини виконувати певне соціально чи професійно значуще завдання);

– компетентність є похідною категорією, яка описує інтегральну особистісну якість, сукупний навчальний результат інтегрованих знань, умінь та інших елементів, необхідний і достатній для здійснення стандартизованої кваліфікованої діяльності відповідного рівня.

В. Ягупов [17] доповнює і уточнює сутність компетентісної освіти:

1. Поняття «компетенція» і «компетентність» між собою логічно, змістовно і смислово зумовлені, взаємопов'язані та безпосередньо корелюються між собою, тобто певна посада передбачає певний перелік посадових обов'язків, що визначається поняттям «компетенція». Провідною рисою цього поняття є те, що воно функціонує безвідносно до конкретної особи, оскільки стосується певної посади, тобто не має якісної характеристики, оскільки вона не стосується конкретної особи.

2. Поняття «компетентність» характеризує якісний бік підготовленості певної особи до обіймання певної посади, який набувається в процесі отримання професійної освіти та стосується конкретної особи як майбутнього суб'єкта професійної діяльності. Відповідно, її професійна освіта

має бути зкорельована з майбутніми компетенціями, оскільки тільки в такому випадку вона буде мати компетентнісний характер.

3. Загальна професійна підготовленість фахівця, актуалізація його професійної компетентності у професійній діяльності та практична реалізація ним своїх компетенцій на конкретній посаді визначається поняттям «компетентний», що представляє якісний бік професійної підготовленості фахівця, характеризує його професіоналізм і майстерність.

4. Чітке виокремлення змісту поняття «компетентність», який безпосередньо зумовлений змістом поняття «компетенція», тобто його смисловим наповненням. Основними складовими компетентності є знання, навички, вміння, певні якості, ставлення до діяльності та мотивація до неї.

І. Федорова і М. Житник [15] вважають, що узагальнюючою категорією понять «компетенція» і «компетентність», які є інтегральною характеристикою особистості, виступає діяльність. Тобто компетенція є сферою відношень, що існують між знанням та дією у практичній, професійній діяльності випускника ВНЗ.

Найбільш близькою по менталітету, на нашу думку, є система освітніх компетентностей складена О. Пометун [9, с. 67]: ключові; загальноналежні; предметні. Дослідниця вдало розкрила сутність поняття «ключова компетентність» – об'єктивної категорії, яка фіксує суспільно визнаний комплекс знань, умінь, навичок, стосунків певного рівня, які можуть бути застосовувані в широкій сфері діяльності людини. Ключові компетентності є інтегральними характеристиками якості підготовки суб'єктів навчання, пов'язаними з їх здатністю цільового осмисленого застосування комплексу знань, умінь, навичок, стосунків щодо певного міждисциплінарного кола проблем. Основними ознаками ключових компетентностей є: поліфункціональність, надпредметність і міждисциплінарність, багатомірність, забезпечення широкої сфери розвитку особистості.

В. Ягупов [17] класифікує компетентність на три види: ключові (необхідні для буття особи в соціумі, набуття нею освіти та активної діяльності в суспільстві як соціальному суб'єктові), професійні (необхідні для професійного буття особи як професійному суб'єктові у заданому напрямі підготовки фахівців), фахові (необхідна для фахового буття особи як фаховому суб'єктові у межах певної професії).

У наукових роботах А. Вербицького [5] представлений контекстно-інформаційний підхід до визначення компетентності, на думку якого «...щоб бути теоретично й практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійний перехід: від знака – до думки, а від думки – до вчинку, дії. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знанням». Ми згодні з такою думкою науковця, адже перехід від думки до дії притаманний майбутнім компетентним фахівцям.

Ю. Бойчук [2] зазначає, що в умовах вищої професійної освіти на особливу увагу заслуговує набуття майбутнім фахівцем професійної компетентності. Професійна компетентність є одним з видів ключової компетентності й передбачає володіння професійною діяльністю на достатньо

високому рівні, здатність особистості проектувати свій подальший професійний розвиток. Професійна компетентність належить до динамічних особистісних утворень, оскільки його змістове наповнення й якісний рівень залежать від багатьох чинників зовнішнього середовища.

Професійна компетентність як єдність теоретичної та практичної готовності фахівця до виконання професійної функції характеризує не тільки його діяльність, а й самого фахівця як суб'єкта в його самостійній, відповідальній та ініціативній взаємодії зі соціальним світом. Тому професійна компетентність інтегрує професійні та особистісні якості людини, спрямовує їх на опанування знань і практичних навичок та цілеспрямоване застосування знань й навичок у прогнозуванні, плануванні й реалізації професійної діяльності, активізує фахівця в розвитку особистих здібностей, у прагненні до самореалізації у професійній діяльності вже в період навчання у ВНЗ. На нашу думку, професійна компетентність – це комплексна характеристика внутрішньої, реальної якості підготовки фахівця в межах своєї професії.

О. Дубасенюк [14] підкреслює, що згідно з діяльнісним підходом, поняття «компетентність» є обов'язковим компонентом, складовою професіоналізму, яка супроводжує формування професійних якостей фахівця будь-якої галузі. Головними її характеристиками є постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань у даний час і в даних умовах, а також здатність фахівця застосовувати наукові та практичні знання до предмета професійної діяльності. В. Лозова [11] є представницею соціокультурного підходу, де компетентність визначають як результат опанування людиною культурних цінностей цивілізації в цілому та окремої соціальної спільноти. Становлення фахівця та його професіональне зростання завжди відбувається у певному соціальному та культурному оточенні, тому компетентність сучасного фахівця має комплексний, системний, інтегративний характер. Нам імпонують обидва розглянуті підходи, адже розвиток професійної компетентності фахівця неможливий без розвитку соціокультурної компетентності особистості.

Г. Малік [12] відображає цілісну, багатокомпонентну, багаторівневу структуру компетентності майбутнього фахівця через складові, якими є ключові і професійні компетенції, що є результатом набуття предметних компетенцій, які дозволяють вирішувати життєві проблеми засобами навчального предмету. Нам близьке

дане визначення, зважаючи на те, що предметні компетенції, професійна компетентність і компетентний професіонал є послідовними етапами формування майбутнього фахівця.

Найбільш доцільно, вдало і лаконічно структура професійної компетентності фахівця досліджена М. Поліщук [14]. Вона визначає компоненти, що характеризують як особистісний, так і діяльнісний аспекти: загальні й професійні знання, практичні уміння та професійно важливі якості, сформовані на основі професійних здібностей, професійної спрямованості, мотивації саморозвитку та професійного досвіду фахівця, що й забезпечує його успішну діяльність.

На підставі існуючих психологічних концепцій професійного розвитку фахівця в системі професійної освіти й з огляду на власні міркування вважаємо, що формування його професійної компетентності (як сукупності ключових, загальнопрофесійних і спеціалізованих) відбувається у чотири етапи:

1. Розвиток універсальних загальних для всіх дисциплін ключових компетентностей в контексті майбутньої професійної діяльності;

2. Становлення загальнопрофесійної компетентності за фаховими стандартами на основі ключової (відображає сучасне розуміння основних задач професійної діяльності фахівця, а ключові – показують шляхи їх вирішення);

3. Формування спеціалізованої компетентності на основі розвинутої загальнопрофесійної (реалізує загальнопрофесійні й ключові стосовно до специфіки конкретної професійної діяльності фахівця);

4. Розвиток спеціалізованої компетентності.

Висновки. Отже, сформованим ядром компетентнісного підходу є змістоутворювальні, взаємодоповнюючі та взаємозумовлюючі поняття – «компетенція» і «компетентність», що відображають його загальну сутність. Структурно-змістове наповнення «компетенції» та «компетентності» відображене у поняттях: знання, вміння, навички, цінності, мотиви, професійно значущі якості, досвід. Професійна компетентність є сучасним орієнтиром професійної підготовки фахівців. Вона є структурною моделлю результатів навчання з позицій компетентнісного підходу. Складові професійної компетентності мають бути ретельно відібраними, уніфікованими, поліаспектними та поліфункціональними.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні формування професійної компетентності майбутніх фахівців авіаційної галузі у процесі вивчення природничих дисциплін.

Список літератури:

1. The Definition and Selection of Key Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations: Executive Summary. – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf>
2. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід як основа модернізації сучасної вищої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ip-195-88-138-50.dss-group.net/index.php/index.php?option=com_jalendar&view=articles&year=2013&month=3&day=27
3. Болонский процесс: Глоссарий / Под ред. В. И. Байденко, Н. А. Селезневой. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 148 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В. Т. Бусела. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
5. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 225 с.

6. Гулай О. І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти / О. І. Гулай // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2009. – № 2. – С. 41–52.
7. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький: ТУП, 2002. – 334 с.
8. Дорофей С. В., Скорич Л. П. Компетентнісний підхід як чинник модернізації вищої освіти / С. В. Дорофей, Л. П. Скорич // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Психологічні науки. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2012. – № 4. – С. 14–20.
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.
10. Куликовський С. Генеза поняття «компетентність» у європейській та українській педагогічній науці / С. Куликовський // Людинознавчі студії. Педагогіка. – 2014. – № 29(1). – С. 92–103.
11. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів / В. І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: матеріали міжвуз. наук.-практ. конфер. – Харків: ОВС, 2002. – С. 3–8.
12. Малик Г. Д. Поняттєве тло реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього перекладача / Г. Д. Малик // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2014. – № 3(75). – С. 70–77.
13. П'янківська І. В. «Компетенція» та «компетентність» як провідні поняття компетентнісного підходу / І. В. П'янківська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. – 2010. – № 15. – С. 202–211.
14. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 564 с.
15. Федорова І. І. Компетентнісний підхід як управлінський механізм реорганізації системи вищої освіти України / І. І. Федорова, М. М. Житник // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2013. – № 3. – С. 38–46.
16. Хуторской А. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. Хуторской // Эйдос: интернет-журнал. – [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
17. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців у системі професійно-технічної освіти / В. В. Ягупов // Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2011. – Вип. 4. – С. 28–35.

Коваленко О.П.

Кировоградская летная академия
 Национального авиационного университета

ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АППАРАТ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье проанализирован понятийно-терминологический аппарат компетентностного образования. Уточнено понимание и сущность понятий «компетенция», «компетентность» «профессиональная компетентность». Охарактеризованы общие черты и структурные компоненты основных понятий. Изложены собственные взгляды на определение компетентностного образования во время профессиональной подготовки специалистов авиационной отрасли и перспективы дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: компетентностное образование, компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, специалист.

Kovalenko O.P.

Kirovograd Flight Academy
 of National Aviation University

CONCEPT-TERMINOLOGICAL APPARATUS OF COMPETENCE EDUCATION

Summary

The concept-terminological apparatus of competence education is analyzed in the article. It is specified understanding and essentiality of concepts «competence», «competency», «professional competence». General lines and structural components of basic concepts are described. Own looks are expounded for determination of competence education during professional preparation of specialists of aviation industry and prospect of further scientific researches.

Keywords: competence education, competence, competency, professional competence, specialist.